

Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Vol 16 (2019)

Άνδρες παιδαγωγοί σε παιδικούς σταθμούς: Αντιλήψεις για το ρόλο και την απουσία τους. Μια ποιοτική προσέγγιση.

Ηρακλής Νικολαος Γρηγορόπουλος

doi: [10.12681/icw.19006](https://doi.org/10.12681/icw.19006)

Copyright © 2020, Ηρακλής Νικολαος Γρηγορόπουλος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Γρηγορόπουλος Η. Ν. (2020). Άνδρες παιδαγωγοί σε παιδικούς σταθμούς: Αντιλήψεις για το ρόλο και την απουσία τους. Μια ποιοτική προσέγγιση. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 16, 42–57. <https://doi.org/10.12681/icw.19006>

Άνδρες παιδαγωγοί σε παιδικούς σταθμούς: Αντιλήψεις για το ρόλο και την απουσία τους. Μια ποιοτική προσέγγιση.

Ηρακλής Γρηγορόπουλος, ΕΔΙΠ ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης, Τμήμα Προσχολικής Αγωγής,
griraklis@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μελέτη διερεύνησε τις αντιλήψεις και εμπειρίες δώδεκα παιδαγωγών προσχολικής αγωγής σε παιδικούς σταθμούς του νομού Θεσσαλονίκης, σχετικά με το ρόλο και την απουσία παιδαγωγών ανδρικού φύλου από τους παιδικούς σταθμούς. Η συλλογή δεδομένων έγινε με ατομικές ημι-δομημένες συνεντεύξεις ενώ η επεξεργασία τους πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης. Αναδείχτηκαν τρεις κύριες θεματικές που αφορούν το ρόλο και την παρουσία ανδρών παιδαγωγών στους παιδικούς σταθμούς: α) παράταιρη η παρουσία των ανδρών, β) πατρικά πρότυπα στον παιδικό σταθμό και γ) γυναικεία υπόθεση η φροντίδα των μικρών παιδιών. Τα ευρήματα υπογραμμίζουν ότι τα κοινωνικά πρότυπα, οι κοινωνικές προσδοκίες και η έλλειψη υποστήριξης αποτελούν σοβαρά εμπόδια για την αύξηση της ανδρικής παρουσίας στον τομέα αυτό. Είναι έντονη η ανάγκη εισαγωγής προγραμμάτων που αποσκοπούν αρχικά στη διατήρηση των ανδρών παιδαγωγών στους παιδικούς σταθμούς και σε δεύτερο χρόνο εφαρμόσιμες καλές πρακτικές για την αύξηση τους.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Άνδρες παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας, Δομές προσχολικής αγωγής, Κοινωνική ταυτότητα φύλου, Κοινωνικά στερεότυπα, Ποιοτική μελέτη.

Male early childhood educators in childcare centers. Attitudes about their role and absence. A qualitative study.

ABSTRACT

The present paper is a qualitative study which investigates the views as well as the experiences of early childhood educators regarding the role and reasons behind the phenomenon of male educator's absence in early childhood education (ECE) workforce in Greece. Twelve early childhood educators participated in the study. Educators were working at childcare centers in the municipality of Thessaloniki, Greece. Data were collected through individual, semi-structured interviews and analyzed through thematic analysis. Thematic analysis revealed three core factors regarding the role and presence of male early childhood educators in childcare centers namely: a) men seemed unsuitable in childcare centers, b) they represents a paternal role model in childcare centers and c) caring for young children: women's role. The findings highlighted that social norms, social expectations regarding gender assigned roles and lack of support are challenging male presence in childcare. Need for all stakeholders to get involved in advocacy programs and policies aimed at recruiting and retaining men in early years settings.

KEY WORDS: Male early childhood educators; Early years' settings; Gender roles; Social stereotypes; Qualitative study.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μέχρι σήμερα, η πρόσκληση για περισσότερους άνδρες παιδαγωγούς σε διάφορες χώρες υπήρξε ποικίλη και συνδέθηκε με την ανάγκη να υπάρξει καλύτερη ισορροπία μεταξύ γυναικών και ανδρών παιδαγωγών και τη μεγαλύτερη παρουσία ανδρικών προτύπων ικανών να εμπνεύσουν και να εμπλέξουν τα παιδιά και σε διαφορετικού τύπου ερεθίσματα. Η πρόσκληση βασίστηκε σε δύο υποθέσεις. Η πρώτη υπόθεση είναι ότι οι άνδρες παιδαγωγοί συμπεριφέρονται και διδάσκουν διαφορετικά από τις γυναίκες συναδέλφους τους. Η δεύτερη είναι ότι η παρουσία των ανδρών παιδαγωγών και ως πρότυπα ρόλων είναι ικανή να αυξήσει την εμπλοκή και τα ακαδημαϊκά επιτεύγματα (ιδιαίτερα των αγοριών) (Børne, 2016). Από την άλλη πλευρά είναι σαφές ότι αυτές οι θεωρήσεις βασίζονται σε θεωρίες κοινωνικοποίησης που τοποθετούν την αρρενωπότητα και τη θηλυκότητα αποκλειστικά μέσα σε αρσενικά και θηλυκά σώματα τη στιγμή μάλιστα που οι εκπαιδευτικοί καλούνται να ευαισθητοποιηθούν και να κατανοήσουν συμπεριφορές και πρακτικές παιδιών εκτός των στερεοτύπων του φύλου (Martino & Frank, 2006).

Με βάση μια τέτοια στερεοτυπική οπτική του φύλου έχει, επίσης, παρατηρηθεί ότι άντρες και γυναίκες, με την πάροδο του χρόνου, μεταβαίνουν ολοένα και περισσότερο σε επαγγέλματα που μέχρι πρότινος κυριαρχούνταν από το «αντίθετο» φύλο (Børne, 2016). Ωστόσο, με βάση την παραπάνω οπτική υπάρχουν ακόμα επαγγελματικοί κλάδοι που αντιστέκονται σθεναρά σε αυτή την αλλαγή. Ένα από τα επαγγέλματα αυτά, που σχεδόν εξαρχής ενδιαφέρει αποκλειστικά γυναίκες, είναι αυτό της/του βρεφονηπιοκόμου (Beyazkurk & Anilak, 2008). Στερεοτυπικά, γενικότερα, ο χώρος της προσχολικής αγωγής χαρακτηρίζεται ως ένα επάγγελμα κατά βάση γυναικείο εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των γυναικών που συνιστούν την πλειοψηφία του εργατικού δυναμικού, ενώ το ποσοστό των ανδρών συνεχίζει να παραμένει ιδιαίτερα μικρό (Peeters, 2007). Σύγχρονες έρευνες ωστόσο δίνουν έμφαση στο ρόλο του ανδρικού φύλου στον χώρο της προσχολικής αγωγής όπως και στο γεγονός ότι η προσχολική αγωγή θα ήταν χρήσιμο να προσελκύει τους πιο ικανούς παιδαγωγούς, είτε αυτοί είναι άνδρες είτε είναι γυναίκες (Szwed, 2010). Είναι, επίσης, σημαντικό τα παιδιά να βιώνουν ένα μικτό-έμφυλο εργατικό δυναμικό στο χώρο της προσχολικής εκπαίδευσης (Peeters, 2007).

Ερευνητικά δεδομένα τονίζουν ότι η παρουσία και ανδρών παιδαγωγών σε παιδικούς σταθμούς φαίνεται να προάγει μη στερεοτυπικά πρότυπα φύλου, όπως για παράδειγμα η μεγαλύτερη εξοικείωση των παιδιών με την εικόνα ενός άνδρα που φροντίζει και δουλεύει με μικρά παιδιά (Harris & Barnes, 2009). Αποτελούν, επίσης, πρότυπα ρόλου όχι μόνο για τα παιδιά αλλά και για τους νέους πατέρες γεγονός που έχει θετικές συνέπειες όσον αφορά στις στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους ρόλους του φύλου (Peeters, 2007).

Σύμφωνα με τον Bennett (2008) η έννοια της προσχολικής αγωγής είναι πολυδιάστατη καθώς στην βιβλιογραφία υπάρχει πληθώρα ορισμών και χρήσεις αυτών. Αυτό είναι αποτέλεσμα και της διχοτομίας ανάμεσα στην εκπαίδευση και την φροντίδα που χαρακτηρίζει τα συστήματα και προγράμματα διαφόρων χωρών. Ο ίδιος χρησιμοποιεί τον όρο *early childhood services* (υπηρεσίες που παρέχονται στην πρώιμη παιδική ηλικία) για την παροχή ανάπτυξης, φροντίδας και εκπαίδευσης στα παιδιά από όλους τους επίσημους θεσμούς.

Η απουσία» των ανδρών από την προσχολική αγωγή

Οι επικρατούσες αντιλήψεις για τον καταμερισμό της εργασίας και τις υποχρεώσεις των δύο φύλων διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην παγίωση της στερεοτυπικής αντίληψης πως υπάρχουν ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα. Έρευνες για την έλλειψη του ανδρικού φύλου σε επαγγέλματα τα οποία «παραδοσιακά» θεωρούνται γυναικεία, όπως ο χώρος της προσχολικής αγωγής ή η νοσηλευτική αναδεικνύουν πως οι άντρες έρχονται αντιμέτωποι με αρνητικές στάσεις από άλλους, κυρίως άντρες, σε περίπτωση που η επιλογή τους αφορά κάποιο επάγγελμα που θεωρείται γυναικείο (Beyazkurk & Anilak 2008). Σε αυτές τις

περιπτώσεις αμφισβητείται συχνά η ταυτότητα του φύλου τους και η αρρενωπότητα τους (Simpson, 2004). Σημαντικό είναι και το γεγονός ότι λόγω των στερεοτυπικών αντιλήψεων οι άνδρες βρεφονηπιοκόμοι σε παιδικούς σταθμούς βρίσκονται αντιμέτωποι με παγιωμένες συμπεριφορές που αμφισβητούν τις ικανότητές τους να φροντίσουν ένα παιδί με τον ίδιο τρόπο που θα το έκανε μία γυναίκα. Επιπλέον, οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι μπορεί να στιγματιστούν από την κοινωνία, καθώς τίθεται υπό αμφισβήτηση ο ανδρισμός τους και αντιμετωπίζονται με καχυποψία για παιδοφιλία (Børve 2016, Beyazkurk & Anilak 2008). Οι άνδρες που επιλέγουν να εργαστούν με μικρά παιδιά φαίνεται ότι έρχονται αντιμέτωποι με την αντίληψη ότι μπορεί να είναι ή ομοφυλόφιλοι ή παιδεραστές. Ωστόσο, ερευνητικά δεδομένα δείχνουν άλλους παράγοντες ως τις κύριες αιτίες αυτής της επιλογής (Jones, 2009).

Οι άνδρες παιδαγωγοί σε παιδικούς σταθμούς αναφέρουν ότι φοβούνται σε ορισμένες καταστάσεις να αλληλεπιδράσουν με τα παιδιά με τον ίδιο τρόπο όπως οι γυναίκες συνάδελφοι τους. Πιο συγκεκριμένα, αποφεύγουν να μείνουν μόνοι τους με τα παιδιά ή να αλλάξουν πάνα σε κάποιο παιδί, για να μην παρεξηγηθούν. Επίσης πολλοί άνδρες παιδαγωγοί αισθάνονται ότι αντιμετωπίζονται με καχυποψία από τους γονείς των παιδιών, τους φίλους τους και τις γυναίκες συναδέλφους τους, απλά λόγω του φύλου τους και σίγουρα κανείς δεν θέλει να αισθάνεται ότι ελέγχεται προσεκτικά καθημερινώς στη δουλειά του, λόγω του φύλου του (Cunningham & Watson, 2002).

Παράλληλα, δεδομένα άλλων ερευνητών δείχνουν, γενικότερα, πως η έλλειψη του ανδρικού φύλου στον χώρο της προσχολικής αγωγής οφείλεται και σε πεποιθήσεις όπως ότι οι άνδρες είναι ανεύθυνοι (ή είναι και οι ίδιοι παιδιά), ότι δεν είναι ικανοί για πράξεις αγάπης και φροντίδας στο βαθμό που τις χρειάζεται ένα βρέφος ή ένα νήπιο και πως από την φύση τους δεν είναι «προγραμματισμένοι» για μια τέτοια ευθύνη ή δουλειά (Wagin & Gannerud, 2014). Κατ' επέκταση των παραπάνω φαίνεται να έχει παγιωθεί και γενικότερα η αντίληψη (ακόμα και στους ίδιους τους άνδρες) πως δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες των παιδιών αυτής της ηλικίας (Smedley, 2007). Οι περισσότεροι άνθρωποι θεωρούν πράξη στοργής και αγάπης την αγκαλιά μιας γυναίκας σε ένα παιδί. Βρίσκουν, δηλαδή, αυτή την πράξη τελείως φυσική. Από την άλλη όμως θεωρούν αφύσικο και ενδεχομένως ύποπτο για έναν άντρα να έχει φυσική/ σωματική επαφή με παιδιά. Αξίζει, λοιπόν, να σημειωθεί, ότι εξαιτίας της παραπάνω αντίληψης (ότι, δηλαδή, θεωρείται ύποπτο για έναν άντρα να έχει επαφές με παιδιά μικρής ηλικίας), υπάρχουν αρκετές δομές προσχολικής εκπαίδευσης που αποφεύγουν να προσλάβουν άνδρες παιδαγωγούς. Το φύλο, συνεπώς, αποτελεί βασικό παράγοντα όσον αφορά στην επιλογή του προσωπικού για τις δομές αυτές. Επομένως, οι άντρες που επιλέγουν να κάνουν αυτό το επάγγελμα και θέλουν να εργαστούν σε χώρους προσχολικής εκπαίδευσης, ενδεχομένως να έρθουν αντιμέτωποι με τις αρνητικές αντιλήψεις, των γονιών, των γυναικών συναδέλφων τους, και των διευθυντών των παιδικών σταθμών και των νηπιαγωγείων (Rodríguez, 1997).

Ερευνητικά δεδομένα επισημαίνουν ότι η απουσία αυτή οφείλεται και σε διαφορετικού τύπου παράγοντες. Για παράδειγμα, οι άνδρες φαίνεται να αναζητούν περισσότερο επαγγέλματα στα οποία θα έχουν μεγαλύτερες και αυξανόμενες (με το χρόνο) οικονομικές απολαβές αλλά και προοπτικές εξέλιξης στην επαγγελματική τους σταδιοδρομία (Szwed, 2010).

Το 1996 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έθεσε ως στόχο, με ορίζοντα επίτευξης το 2006, να αυξηθεί ο αριθμός των ανδρών παιδαγωγών στο 20%. Έγιναν εκστρατείες και πρωτοβουλίες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης σε Βέλγιο, Δανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Σουηδία και Νορβηγία, αλλά καμία δεν πέτυχε τον στόχο αυτό (Peeters, 2007). Το υψηλότερο ποσοστό στην Ευρώπη ανέρχεται στο 9% στην Νορβηγία. Λιγότερο από το 1% των ατόμων που εργάζονται στην Προσχολική Αγωγή στην Νέα Ζηλανδία είναι φύλου αρσενικού και αυτό είναι από τα χαμηλότερα ποσοστά στον κόσμο. Παρόμοιο ποσοστό μόλις 2% υπάρχει στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (Jones, 2009).

Ο άνδρας παιδαγωγός.

Ενώ πλέον ζούμε σε μία κοινωνία που εστιάζει όλο και περισσότερο στην ισότητα των δύο φύλων, η κατάσταση αυτή απουσιάζει από τους βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς. Πολλά παιδιά δεν έχουν σχεδόν καμία επαφή με κάποιον άνδρα από τις οκτώ το πρωί έως τις τέσσερις ή έξι το απόγευμα που επιστρέφουν από τον ολοήμερο σταθμό (Walshe, 2012) παρά το γεγονός ότι οι άνδρες εκπαιδευτικοί μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στον τομέα της προσχολικής εκπαίδευσης (Cameron, 2001).

Οι άνδρες εκπαιδευτικοί δυνητικά με την παρουσία τους στην εκπαίδευση παιδιών προσχολικής ηλικίας, μπορούν να «προσθέσουν» ένα πρότυπο ενηλίκου τόσο για τα κορίτσια όσο και για τα αγόρια προσχολικής ηλικίας. Με τον τρόπο αυτό τα παιδιά μαθαίνουν και διαμέσου της προσωπικής τους εμπειρίας τι σημαίνει να είσαι αγόρι/ κορίτσι και άνδρας/ γυναίκα. Επιπλέον, έχει διαπιστωθεί ότι καθώς τα παιδιά συνηθίζουν να «μιμούνται» ενήλικα πρότυπα και βάσει του φύλου τους, οι άνδρες παιδαγωγοί δίνουν την ευκαιρία στα μικρά αγόρια να εμπλουτίσουν την έννοια του ανδρικού ρόλου του φύλου (Szwed, 2010).

Τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι οι άνδρες εκπαιδευτικοί έρχονται να συμπληρώσουν και άλλες φορές να αντικαταστήσουν την πατρική φιγούρα για τα παιδιά. Έχει παρατηρηθεί ότι η πολύωρη απουσία του πατέρα λόγω δουλειάς ή άλλων υποχρεώσεων μειώνει τη συχνότητα των επαφών του με τα παιδιά. Ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις που ο πατέρας μπορεί να απουσιάζει από το κλασικό μοντέλο της οικογένειας, είτε λόγω χωρισμού είτε λόγω θανάτου ή για οποιουδήποτε άλλο λόγο. Ως εκ τούτου, η παρουσία του άνδρα εκπαιδευτικού στην πρώιμη παιδική ηλικία έρχεται να αντισταθμίσει ή/και να αντικαταστήσει, όπου χρειάζεται, την απουσία της πατρικής φροντίδας (Beyazkurk & Anilak, 2008).

Η συμμετοχή των ανδρών εκπαιδευτικών στην προσχολική εκπαίδευση, επιπλέον, ενθαρρύνει τους πατέρες να αναλάβουν έναν πιο δραστικό ρόλο στην εκπαίδευση και φροντίδα των παιδιών τους καθώς και να μοιραστούν δραστηριότητες και ευθύνες που μέχρι πρότινος θεωρούνταν αποκλειστικά μητρικό καθήκον (Elicker, 2002; Akman, Taskin, Ozden, Okyay, & Cortu, 2014).

Έρευνες δείχνουν, επίσης, ότι το φύλο του παιδαγωγού παίζει ρόλο όσον αφορά στην επαφή του παιδαγωγού με το παιδί, καθώς, και την επιλογή των θεμάτων και των υλικών που θα χρησιμοποιήσουν για τις δραστηριότητες τους (Rodriguez, 1997). Ακόμα το γεγονός ότι οι άνδρες μπορεί να επιλέγουν στερεοτυπικά πιο «ανδρικές» δραστηριότητες για τα παιδιά, όπως το να παίξουν με φορτηγά ή με εργαλεία, έρχεται σε ισορροπία πολλές φορές με δραστηριότητες και παιχνίδια που επιλέγουν οι γυναίκες παιδαγωγοί (Szwed, 2010). Επιπλέον, οι άνδρες παιδαγωγοί στους παιδικούς σταθμούς παρόλο που γενικότερα εκτελούν τις ίδιες δραστηριότητες με τις γυναίκες παιδαγωγούς, φαίνεται πως προτιμούν να δίνουν στα παιδιά την ευκαιρία να μετακινηθούν ελεύθερα, να πειραματιστούν, να τρέξουν και όλο αυτό να το απολαμβάνουν. Στο ίδιο πλαίσιο ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι τις γυναίκες παιδαγωγούς φαίνεται να τις απασχολεί περισσότερο το θέμα της πειθαρχίας από ότι τους άνδρες (Bullough, 2015). Από την άλλη πλευρά στην έρευνα των Vanderbroeck και Peeters (2008) οι άνδρες παιδαγωγοί ανέφεραν πως είναι πιο αυστηροί με τους κανόνες σε αντίθεση με τις γυναίκες παιδαγωγούς, ότι συμμετέχουν περισσότερο στο παιχνίδι με τα παιδιά και χρησιμοποιούν περισσότερο το χιούμορ. Επιπλέον, οι ίδιοι θεωρούν πως έχουν διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης και αλληλεπίδρασης με τα παιδιά από ότι οι γυναίκες συνάδελφοί τους, κάτι που το αξιολόγησαν ως θετικό (Bullough, 2015).

Στο χώρο της Ελλάδας παρατηρείται έντονα η απουσία των ανδρών παιδαγωγών στο χώρο της προσχολικής αγωγής, ενώ στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρουσιάζεται μία τάση εξομάλυνσης της απουσίας (Κανταρτζή & Ανθόπουλος, 2006). Οι λιγοστές έρευνες (στην Ελλάδα) που αφορούν την επιλογή του επαγγέλματος του νηπιαγωγού από άνδρες αναδεικνύουν πως ένας από τους βασικούς λόγους που οι άνδρες δεν επιλέγουν

το συγκεκριμένο επάγγελμα είναι οι αμφιβολίες που δημιουργούνται σχετικά με τις προθέσεις τους και η πιθανή κατηγορία για σεξουαλική παρενόχληση, η απομόνωσή τους στο εργασιακό περιβάλλον, το χαμηλό κύρος και οι χαμηλοί μισθοί, η αντίληψη της συγκεκριμένης εργασίας ως γυναικείας, ο πιθανός προσδιορισμός τους ως ομοφυλόφιλων, η κοινωνική παραδοχή σύμφωνα με την οποία οι άνδρες στερούνται ικανοτήτων φροντίδας και υπομονής προς τα μικρά παιδιά, καθώς και παράγοντες που σχετίζονται με την ηλικία των εκπαιδευτικών που ασχολούνται με μικρά παιδιά και στιγματίζουν τις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες (Sakellariou & Rentzou, 2007; Rentzou & Ziganitidou, 2009). Επίσης, φαίνεται, σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα, πως η ηλικία, η μόρφωση και το φύλο των γονέων επηρεάζει τις αντιλήψεις τους, καθώς η έρευνα της Rentzou (2011:144), έδειξε πως οι νεότεροι και περισσότερο μορφωμένοι γονείς και συνήθως οι μητέρες, έχουν λιγότερες προκαταλήψεις απέναντι στους άνδρες νηπιαγωγούς.

Συμπερασματικά, η συμμετοχή των ανδρών στην προσχολική εκπαίδευση φαίνεται να έχει θετική επίδραση στα παιδιά προσχολικής ηλικίας που έχουν ανάγκη τη συναναστροφή τόσο με γυναίκες όσο και με άνδρες (Akman, Taskin, Ozden, Okayay, & Cortu, 2014).

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση των αντιλήψεων των βρεφονηπιοκόμων για το ρόλο και την απουσία ανδρών (βρεφονηπιοκόμων) στους παιδικούς σταθμούς.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Για τη συγκέντρωση των δεδομένων που αφορούν στις αντιλήψεις των βρεφονηπιοκόμων χρησιμοποιήθηκε η συνέντευξη καθώς σύμφωνα με τους Cohen et al., (2000) αποτελεί μια από τις σημαντικότερες πηγές για «να συζητηθούν οι ερμηνείες και να εκφραστούν οι τρόποι με τους οποίους οι συμμετέχοντες αντιμετωπίζουν τις καταστάσεις από τη δική τους οπτική γωνία» (σ. 409). Κατά αυτόν τον τρόπο τα δεδομένα αναδύθηκαν από τους ίδιους τους συμμετέχοντες έτσι ώστε σε ένα δεύτερο επίπεδο να είναι εφικτή η βαθύτερη επεξεργασία των απαντήσεων των συμμετεχόντων (Cohen et al., 2000).

Συμμετέχοντες

Στην μελέτη έλαβαν μέρος συνολικά 12 βρεφονηπιοκόμοι (έντεκα γυναίκες και ένας άνδρας) με μέσο όρο ηλικίας τα τριάντα οκτώ (38) έτη (μέγιστη ηλικία τα 50 έτη και ελάχιστη τα 26 έτη). Ως προς την εργασιακή σχέση η πλειοψηφία των συμμετεχόντων (7 συμμετέχοντες/ ουσες) εργάζονταν με πρόγραμμα ΕΣΠΑ και πέντε (5) ήταν μόνιμοι υπάλληλοι. Η εργασιακή τους εμπειρία κυμαίνονταν από τα 3 έως τα 18 έτη. Οι βρεφονηπιοκόμοι προέρχονταν από έξι διαφορετικούς δημοτικούς παιδικούς σταθμούς του οργανισμού Ο.ΒΡΕ.Π.ΟΜ (Οργανισμός Βρεφονηπιακής Παιδικής και Οικογενειακής Μέριμνας) του Δήμου Θεσσαλονίκης. Έπειτα από έγκριση που δόθηκε από τις διευθύντριες, οι παιδαγωγοί του κάθε παιδικού σταθμού συμμετείχαν στην έρευνα, αφού πρώτα ενημερώθηκαν για τους στόχους της. Όσες δέχθηκαν να συμμετέχουν, υπέγραψαν σχετικό έντυπο ενημέρωσης και συγκατάθεσης.

Οι συμμετέχοντες επιλέχθηκαν σκόπιμα (σκόπιμη δειγματοληψία purposeful sampling) και σύμφωνα με την επιθυμία συμμετοχής τους στη συγκεκριμένη έρευνα, το γενικότερο ενδιαφέρον τους για το φαινόμενο του εκφοβισμού και την επαρκή επαγγελματική τους εμπειρία προκειμένου να προσεγγιστούν σε βάθος τα ερευνητικά ερωτήματα. Επιλέχθηκαν δηλαδή, λόγω του ότι διαθέτουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τα οποία επιτρέπουν τη διερεύνηση των ερευνητικών στόχων (Ritchie, Lewis & Elam, 2003). Η δειγματοληπτική μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την επιλογή των συμμετεχόντων/ουσών στην έρευνα ήταν η «μέθοδος της χιονοστιβάδας ή αλυσίδας» (Patton, 2002). Η συγκεκριμένη μέθοδος αποτελεί κοινή πρακτική στην ποιοτική έρευνα και συνήθως χρησιμοποιείται όταν οι

συμμετέχοντες είναι απαραίτητο να διαθέτουν κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Η διαδικασία που ακολουθείται σε αυτού του είδους τη δειγματοληψία είναι ότι οι συμμετέχοντες να βοηθούν τον/ την ερευνητή να εντοπίσει και άλλα άτομα που πληρούν τα κριτήρια των ερευνητικών ερωτημάτων (Banister, 2011).

Μέσα συλλογής δεδομένων

Η συνέντευξη δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να θέσει σκόπιμα ερωτήσεις σε όλα τα άτομα του δείγματος για τα ίδια θέματα έχοντας παράλληλα τη δυνατότητα ενεργούς παρέμβασης (Potter & Wetherell, 2007). Ένα από τα βασικότερα πλεονεκτήματα της ημιδομημένης συνέντευξης είναι η δυνατότητα που δίνει στο άτομο να αφηγηθεί ελεύθερα την υποκειμενική εμπειρία του, ενώ παράλληλα, επιτρέπει στον συνεντευκτή να διατυπώσει ερωτήσεις που επιτρέπουν την εμβάθυνση και κατανόηση αυτής της εμπειρίας (Mishler, 1996).

Επιλέχθηκε η τεχνική της ημιδομημένης συνέντευξης για την πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας, καθώς επιτρέπει την μελέτη πολύπλοκων ζητημάτων, μέσω της προσωπικής επαφής και την παράλληλη καταγραφή ιδεών, κινήτρων και συναισθημάτων (Bryman, 2008). Σύμφωνα με τον Bryman (2008), όταν μια έρευνα έχει από την αρχή ένα σχετικά συγκεκριμένο σημείο εστίασης, τότε οι ημιδομημένες συνεντεύξεις κρίνονται ως η καταλληλότερη προσέγγιση για τη διερεύνηση των καθορισμένων ζητημάτων. Λαμβάνοντας υπόψη λοιπόν τον ερευνητικό στόχο οι ημιδομημένες συνεντεύξεις θεωρήθηκαν ως το καταλληλότερο εργαλείο για τη διερεύνησή του. Το είδος αυτό της συνέντευξης έχει κάποιες προκαθορισμένες ερωτήσεις, ωστόσο η σειρά τους μπορεί να τροποποιηθεί από τον/ την ερευνητή ανάλογα με τις ανάγκες της/ του.

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας οι συνεντεύξεις βασίστηκαν σε έναν οδηγό συνέντευξης που περιελάμβανε μια λίστα ερωτήσεων (Bryman, 2008) που βασίστηκε στις παρακάτω ενότητες:

- A) αντιλήψεις και στάσεις σχετικά με το ρόλο του άνδρα βρεφονηπιοκόμο
- B) προσωπικές εμπειρίες και σχέσεις με άνδρες συναδέλφους
- Γ) αντιλήψεις για την απουσία ανδρών βρεφονηπιοκόμων

Στην παρούσα έρευνα, επομένως, είναι κεντρικός ο ρόλος της υποκειμενικής αλήθειας των συμμετεχόντων από τη στιγμή που επιλέχθηκε η ποιοτική μεθοδολογία προκειμένου να μελετηθεί σε βάθος η εμπειρία των εκπαιδευτικών καθώς και οι οπτικές γωνίες υπό τις οποίες αντιλαμβάνονται και ερμηνεύουν τα γεγονότα (Banister, 2011). Όλες οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν και στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκαν σε γραπτό λόγο. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν από τον Φεβρουάριο του 2017 έως και τον Απρίλιο του 2017, μέσα στον χώρο του κάθε παιδικού σταθμού και συγκεκριμένα σε χώρους όπου οι παιδαγωγοί κάνουν διάλειμμα, ώστε να μην παρεμποδίζεται το πρόγραμμα και η ηρεμία των παιδιών. Ο μέσος χρόνος διάρκειας των συνεντεύξεων ήταν 40 λεπτά. Οι συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν και αναλύθηκαν με βάση την «θεματική ανάλυση». Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση εστιάστηκε στην ανάδειξη των επαναλαμβανόμενων θεμάτων (μοτίβων) και των παραγόντων εμφάνισής τους (Braun & Clarke, 2006). Βασικό κριτήριο για τον ορισμό των παραγόντων, όσο και των υποθεμάτων ήταν αυτοί να είναι νοηματικά διαχωρισμένοι με ξεκάθαρο τρόπο (Mishler, 1996).

Μέθοδος Ανάλυσης

Οι απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις έγιναν αντικείμενο επεξεργασίας με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης, η οποία εστιάζει στους τρόπους με τους οποίους τα θέματα εντός ενός κειμένου γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης (Franzosi, 2004 ; Ίσαρη & Πούρκος, 2015). Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της θεματικής ανάλυσης είναι πως επιτρέπει στον ερευνητή μια λεπτομερειακή και ταυτόχρονα την σε βάθος περιγραφή

στοχεύοντας στην ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας από τη σκοπιά των υποκειμένων (Braun & Clarke, 2006). Καθώς η μέθοδος αυτή επιτρέπει την οργάνωση των δεδομένων σε θέματα/κατηγορίες (Braun & Clarke, 2006) η πρώτη φάση ανάλυσης ήταν η προσεκτική ανάγνωση των κειμένων με σκοπό την εξοικείωση του ερευνητή με τα δεδομένα. Έπειτα ακολούθησε η αρχική κωδικοποίηση με τον εντοπισμό των σημείων των απομαγνητοφωνήσεων που θεωρήθηκαν σημαντικά, ώστε να αποτελέσουν ένα πρώτο επίπεδο οργάνωσης των δεδομένων. Οι κωδικοί ομαδοποιήθηκαν με κριτήριο την εννοιολογική τους συνάφεια και με σκοπό τον εντοπισμό ευρύτερων θεμάτων. Μέσω της επαναλαμβανόμενης ανάγνωσης των αποσπασμάτων ελέγχθηκε η συσχέτιση τους με τα τελικά θέματα (Braun & Clarke, 2006).

Η παραπάνω διαδικασία της κωδικοποίησης και της κατηγοριοποίησης των θεμάτων επανεξετάστηκε και από δεύτερη ερευνήτρια, προκειμένου να αποφευχθούν επικαλύψεις θεμάτων. Η υπαγωγή μιας ενότητας ανάλυσης σε μια κατηγορία απέκλειε την υπαγωγή της σε άλλη. Η κατηγορία αφορά μια ομάδα με κοινά χαρακτηριστικά ή ιδιότητες η οποία διαφέρει από όλες τις άλλες ομάδες και συγκροτείται με κριτήρια ποιοτικά (Βάμβουκας, 2007). Η παρουσίαση των θεμάτων που εντοπίστηκαν συνοδεύεται από παράθεση αντιπροσωπευτικών αποσπασμάτων των απομαγνητοφωνήσεων, προκειμένου να αμφισβητηθούν ή να επιβεβαιωθούν από τους/τις αναγνώστες/τριες οι ερμηνείες που εκφέρονται. Η επανεξέταση των θεμάτων από άλλους ερευνητές και η παράθεση αποσπασμάτων στις ποιοτικές έρευνες προτείνονται ως τεχνικές ελέγχου των κριτηρίων της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας αντίστοιχα (Elliott, Fischer & Rennie, 1999).

Αποτελέσματα

Οι αναδυόμενες κατηγορίες διαμόρφωσαν τρεις κύριες θεματικές ενότητες: Α) Παράταιρη η παρουσία των ανδρών, Β) Πατρικά πρότυπα στον παιδικό σταθμό και Γ) Γυναικεία υπόθεση η φροντίδα των μικρών παιδιών. Οι θεματικές αυτές ενότητες είναι το τελικό αποτέλεσμα για το πώς ερμηνεύουν, αντιλαμβάνονται και βιώνουν οι συμμετέχοντες/ουσες το υπό έρευνα ερώτημα. Για τις υποκατηγορίες βλέπε παράρτημα Ι.

Πρώτη θεματική: Παράταιρη η παρουσία των ανδρών

Σε ένα πρώτο επίπεδο η κατηγορία αυτή αναδεικνύει τις πεποιθήσεις των συμμετεχόντων/ουσών ότι οι άνδρες δεν είναι «προγραμματισμένοι» για μια τέτοια ευθύνη ή «δουλειά». Στους περισσότερους/ρες από τους συμμετέχοντες/ουσες μεταδίδεται η αντίληψη ότι αναμένεται ή ότι πρέπει οι άνδρες παιδαγωγοί να είναι πολύ πιο προσεκτικοί από τις γυναίκες συναδέλφους τους. Ορισμένες λειτουργίες (π.χ. αλλαγμα πάνας) θεωρούνται φυσιολογικές αν προέρχονται από γυναίκες παιδαγωγούς, αλλά αν προέρχονται από άνδρες φαίνεται να υπάρχει η αντίληψη ότι αυτού του τύπου οι συμπεριφορές δεν είναι φυσικές ή ευπρόσδεκτες (με μια αίσθηση καχυποψίας).

Ενδεικτικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα.

Απόσπασμα 1

....Ίσως θα δυσκολεύονταν στο αλλαγμα πάνας ή στις τουαλέτες, με το αντίθετο φύλλο, με τα κορίτσια δηλαδή...

(συνέντευξη 4)

Απόσπασμα 2

...για παράδειγμα αυτό που ακούω συχνά από συναδέλφους είναι ότι υπάρχει μια δυσκολία (στους άνδρες παιδαγωγούς,) όταν τα παιδιά πηγαίνουν στην τουαλέτα, ότι εκεί αγχώνονται ....εκεί φοβούνται πως θα αντιδράσουν τα παιδιά ....αντιδράσεις από γονείς...

(συνέντευξη 3)

Απόσπασμα 3

...Στον τομέα, ας πούμε της συναισθηματικής ανάπτυξης, φαντάζομαι ότι κάπως θα επηρέαζε, γιατί θεωρώ ότι ένας άνδρας δεν είναι τόσο εκφραστικός όσο μια γυναίκα στις αγκαλιές, στα χάδια...

(συνέντευξη 7)

Την ίδια στιγμή που η παροχή φροντίδας όπως η αλλαγή πάνας, η παρηγοριά, το κοίμισμα θεωρούνται απαραίτητες διαδικασίες για τους επαγγελματίες βρεφονηπιοκόμους οι έρευνες αναδεικνύουν τον «κίνδυνο» που ενέχει αυτού του τύπου η παροχή φροντίδας στα παιδιά (Brody, 2015). Η θεματική αυτή κατηγορία αναδεικνύει την λεπτή ισορροπία στην οποία βρίσκονται οι άνδρες βρεφονηπιοκόμοι σε σχέση με τη συζήτηση που υπάρχει σχετικά με την καταλληλότητα ή/και την επικινδυνότητα τους. Στη θεματική αυτή αναδύονται οι προσωπικές απόψεις για τις προϋποθέσεις που θα πρέπει να πληρούν οι άνδρες παιδαγωγοί για να εργαστούν σε παιδικούς σταθμούς αλλά και η επικινδυνότητα που ενέχει η παρουσία τους, η οποία ενίοτε μετατρέπεται σε ανυπέβλητο εμπόδιο που περιθωριοποιεί ή καθιστά παράτατο ή/και ανίκανο κάποιον/α για αυτό το χώρο (Brody, 2015).

Ερευνητικά δεδομένα, αναδεικνύουν τον κίνδυνο για τους άνδρες παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας να κατηγορηθούν για σεξουαλική κακοποίηση γεγονός που εμποδίζει την επαγγελματική τους λειτουργία στο χώρο εργασίας τους, η οποία περιλαμβάνει μεταξύ άλλων την αλλαγή πάνας, το κοίμισμα, την παρηγοριά και το ντύσιμο των παιδιών. Καταστάσεις που απαιτούν στενή σωματική επαφή. Ο κίνδυνος να προκύψουν ψευδείς κατηγορίες από τις παραπάνω δραστηριότητες αποτελεί βιβλιογραφικά έναν από τους κύριους λόγους για τους οποίους οι άνδρες απομακρύνονται από το συγκεκριμένο επάγγελμα (Anliak & Beyazkurk, 2008). Άλλες έρευνες δείχνουν επίσης ότι υπάρχουν διαφορές στις απόψεις του τι είναι καλό για τα παιδιά ανάλογα με το ποιος παρέχει τη φυσική επαφή, οι γονείς ή οι επαγγελματίες γυναίκες ή οι επαγγελματίες άνδρες (Dalli, 2006).

Η αμφισβήτηση, ωστόσο, σχετίζεται και με τον μεγαλύτερο στατιστικά κίνδυνο για την κακοποίηση των παιδιών από τους άνδρες. Θεωρείται λοιπόν δεδομένη για τους περισσότερους ανθρώπους η υπόθεση ότι οι γυναίκες θεωρούνται ασφαλείς, ενώ οι άνδρες θεωρούνται δυνητικά επικίνδυνοι καθώς είναι πιθανότερο να διαπράξουν αυτοί και όχι οι γυναίκες σεξουαλική κακοποίηση (Brody, 2015).

Από την άλλη πλευρά, καθώς αναμένεται στην προσχολική αγωγή συχνά από τους άνδρες παιδαγωγούς να αναπληρώσουν την πατρική απουσία και το ανδρικό πρότυπο δημιουργείται σύγχυση ή/και σύγκρουση ρόλων στους παιδαγωγούς καθώς η σωματική επαφή από τους άνδρες δεν θεωρείται τόσο φυσική ή ενίοτε δεν νοηματοδοτείται θετικά (Brody, 2015). Κατά αυτό τον τρόπο οι άνδρες απασχολούμενοι σε αυτό το επάγγελμα που απαιτεί τις περισσότερες φορές τη σωματική επαφή και τη φροντίδα προς τα παιδιά, εκτίθενται σε αμφισβήτηση είτε των προθέσεων τους είτε του ανδρισμού τους (Owen & Gillentine, 2011). Ο ασφαλέστερος τρόπος για τους άνδρες βρεφονηπιοκόμους να αποφύγουν τέτοιες υπόνοιες είναι να αποφευχθεί η εγγύτητα ή/και η εμπλοκή τους στη φροντίδα των παιδιών και να υιοθετήσουν παραδοσιακά ανδρικές θέσεις/στάσεις οι οποίες αποκλείουν ή περιορίζουν τη σωματική επαφή και εγγύτητα (Willett, 2008).

Δεύτερη θεματική: Πατρικά πρότυπα στον παιδικό σταθμό.

Διαφαίνεται η τάση ταύτισης του ρόλου του άνδρα βρεφονηπιοκόμου με το ρόλο του πατέρα στην οικογένεια. Οι περισσότεροι συμμετέχουσες/ντες μιλούν για αυτό το θέμα. Διαφαίνεται ότι αυτή η λειτουργία άνδρα επαγγελματία εκτιμάται θετικά στον χώρο της προσχολικής αγωγής αναδεικνύοντας κατά αυτό τον τρόπο τη σημαντικότητα της παρουσίας του. Η προσχολική αγωγή αποτελεί μια ευκαιρία εισαγωγής των παιδιών στις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων μέσα σε ένα πλαίσιο ομαδικότητας και ικανότητας να προκληθούν ή να

διατηρηθούν τα στερεότυπα φύλου. Η προσχολική ηλικία θεωρείται εδώ και καιρό ως χώρος γυναικείας εργασίας αλλά πρόσφατα η παραδοσιακή σύνθεση του εργατικού δυναμικού στην προσχολική έχει αρχίσει μεταβάλλεται ελαφρώς με την απασχόληση ανδρών.

Ενδεικτικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα.

Απόσπασμα 1

...Φαντάζομαι ότι θα ήταν ίδιος, απλώς θα λειτουργούσε ως πατρικό πρότυπο σε αντίθεση με το μητρικό πρότυπο που εμείς, ειδικά στις μικρότερες ηλικίες λειτουργούμε, αλλά και εκεί είναι ένα εξίσου αναγκαίο πρότυπο, στις τόσο μικρές ηλικίες θα ήταν εξίσου σημαντικός. Ίσως και πιο σημαντικός σε περιπτώσεις παιδιών που είναι από μονογονεϊκές οικογένειες και όπου δεν θα μπορούσαν να έχουν ένα τέτοιο πρότυπο στο σπίτι...

(συνέντευξη 11, γυναίκα παιδαγωγός)

Απόσπασμα 2

...Σαν τον ρόλο του μπαμπά στο σπίτι, όπου ο μπαμπάς είναι αυτός που κρατάει λίγο τα γκέμια και η μαμά πρέπει να είναι και καλή και λίγο... να ελίσσεται...

(συνέντευξη 10, γυναίκα παιδαγωγός)

Απόσπασμα 3

....Πιστεύω πως ο ρόλος ενός άνδρα στον παιδικό σταθμό θα λειτουργούσε κάτι σαν το πατρικό πρότυπο, όπως και μέσα στο σπίτι...

(συνέντευξη 8, γυναίκα παιδαγωγός)

Η θεματική αυτή αφορά στη σχέση μεταξύ της εμπειρίας της οικογενειακής ζωής των παιδιών και των εμπειριών τους στους παιδικούς σταθμούς η οποία μεταφράζεται (από τις συμμετέχουσες/οντες) ενίοτε και σε ένα αντισταθμιστικό ρόλο των δομών μπροστά στις αλλαγές της οικογενειακής σύνθεσης. Υποστηρίζεται, για παράδειγμα, ότι η αύξηση της γονικής μέριμνας μόνο από τις μητέρες σε πολλές δυτικές χώρες σημαίνει ότι αρκετά παιδιά έχουν λίγες ευκαιρίες για στενή σχέση με ένα ανδρικό πρότυπο και ότι θα μπορούσε η παρουσία ανδρών βρεφονηπιοκόμων κατά κάποιο τρόπο να παρέχει σταθερά, θετικά μοντέλα ανδρικών ρόλων για τα παιδιά. Ακόμα και ως κάποιο είδος αναπλήρωσης της απουσίας του ανδρικού προτύπου από το σπίτι (Jensen, 1996).

Από την άλλη πλευρά, είναι αμφισβητήσιμη η συζήτηση και ο προβληματισμός για την απουσία του πατέρα (για οποιοδήποτε λόγο) διότι παραδοσιακά ο πατέρας φαίνεται να είναι μια απομακρυσμένη φιγούρα στη ζωή των παιδιών στο σπίτι, εξαιτίας των ωρών εργασίας ή του στυλ γονικής μέριμνας (Collier, 1995). Επιπλέον, ενώ φαίνεται ότι οι εμπειρίες των παιδιών από άνδρες μέσα στην οικογένεια έχουν υποστεί αλλαγές, είναι σαφές ότι το πατρικό πρότυπο ή ο ρόλος του πατέρα δεν εξαφανίστηκαν εξ ολοκλήρου από τη ζωή των παιδιών. Οι McBride και Lin (1996) διαπίστωσαν ότι η πλειοψηφία των μητέρων (οι οποίες συμμετείχαν σε έρευνα για προγράμματα υποστήριξης οικογενειών) ανέφερε ότι τα παιδιά τους είχαν τακτική και σταθερή αλληλεπίδραση με ένα πατρικό ή άλλο ανδρικό ρόλο παρά το υψηλό ποσοστό των μονογονεϊκών οικογενειών στα προγράμματα αυτά.

Επιπλέον, δεν είναι σαφές πώς θα αναπληρώσουν οι άνδρες παιδαγωγοί τους απόντες πατέρες, καθώς η ίδια η «πατρότητα» φαίνεται να εξαρτάται από πολλούς παράγοντες όπως το προσωπικό στυλ, τις αξίες, το κοινωνικο-οικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο και τη δομή της οικογένειας. Η επιχειρηματολογία αυτή υποστήριξε ότι δεν εξηγείται πώς, γιατί, ή ποιον, οι άνδρες παιδαγωγοί αναμένεται να αναπληρώσουν ή αν είναι δυνατή η αναπλήρωση (Williams, 1998).

Επίσης σημαντικό επιχείρημα που προβλήθηκε για την προώθηση της επαγγελματικής απασχόλησης των ανδρών στην προσχολική ηλικία είναι ότι και οι άνδρες μπορούν να παρέχουν σημαντικά ταυτισιακά πρότυπα για τα παιδιά, ιδιαίτερα τα αγόρια. Δεν

προβάλλεται όμως ότι οι άνδρες μπορούν να φροντίζουν όλα τα παιδιά (Parkin, 1997), αλλά ότι ιδιαίτερα τα αγόρια έχουν κάποιους για να ταυτιστούν και να τα βοηθήσουν να αναπτύξουν τα ενδιαφέροντά τους. Από την άλλη πλευρά το ερώτημα αν οι άνδρες (ή οι γυναίκες) εργαζόμενες στην προσχολική αγωγή παρέχουν το κατάλληλο πρότυπο για τα κορίτσια δεν αναφέρεται στην παραπάνω επιχειρηματολογία.

Το θέμα του τι είδους πρότυπα θα έπρεπε να δίνουν ή ήδη δίνουν οι άνδρες εργαζόμενοι στον τομέα της παιδικής φροντίδας, μέριμνας και αγωγής παραμένει ανεξερεύνητο, ενώ ερευνητικά δεδομένα επισημαίνουν ότι το φύλο που μειονεκτεί σε ένα εργασιακό περιβάλλον συχνά εδραιώνει τα στερεότυπα ρόλου των φύλων και δεν εξυπηρετεί την πρόκληση ή τη μετατροπή τους (Allan, 1993). Άλλα ερευνητικά δεδομένα αναδεικνύουν τις δυσκολίες των εργαζομένων που λειτουργούν και ως πρότυπα έμφυλων κοινωνικών ρόλων, ειδικά όταν είναι οι μοναδικοί άνδρες εργαζόμενοι (Cameron et al., 1999).

Μέχρι σήμερα φαίνεται ότι οι υπηρεσίες παιδικής φροντίδας, μέριμνας και αγωγής αφορούν στις γυναίκες και στις μητέρες, ενώ οι πατέρες έχουν περιθωριοποιηθεί (O'Hagan & Dillenburger, 1995). Μια μέθοδος επίτευξης μεγαλύτερης ενασχόλησης και ουσιαστικής συμμετοχής των ανδρών στη φροντίδα και την ανατροφή των παιδιών είναι και η απασχόληση των ανδρών στην προσχολική αγωγή (Burges & Ruxton, 1996). Οι Burgess και Ruxton (1996) επεσήμαναν ότι οι άνδρες εργαζόμενοι στην προσχολική αγωγή μπορούν να βοηθήσουν ώστε να αμφισβητηθούν οι στερεοτυπικές απόψεις για τους άνδρες. Θα πρέπει να τονισθεί εδώ ότι η δυσκολία με τα επιχειρήματα που αφορούν την πρόσκληση και την ενασχόληση των ανδρών στις υπηρεσίες πρώιμης παιδικής ηλικίας αλλά και τις έρευνες γύρω από τον τομέα αυτό είναι ότι τείνουν να στηρίζουν μια εγγενή διαίρεση μεταξύ ανδρικών και γυναικείων χαρακτηριστικών και στερεοτυπικών κοινωνικών ή/και οικογενειακών ρόλων (Burges & Ruxton, 1996).

Τρίτη θεματική: γυναικεία υπόθεση η φροντίδα των μικρών παιδιών

Οι υπηρεσίες φροντίδας μικρών παιδιών γίνονται αντιληπτές ως αποκλειστικά γυναικείες εμποδίζοντας κατά αυτό τον τρόπο τη συμμετοχή των ανδρών. Η δεξιότητα της φροντίδας μικρών παιδιών θεωρείται ως έμφυτο χαρακτηριστικό των γυναικών. Επομένως, αυταπόδεικτα το επάγγελμα της παιδαγωγού στην προσχολική αγωγή εκ φύσεως ταιριάζει καλύτερα στις γυναίκες. Κατά συνέπεια οι άνδρες εργαζόμενοι στο χώρο αυτό πρέπει να λειτουργούν ή ακόμη καλύτερα να είναι «σαν» τις γυναίκες εργαζόμενες.

Ενδεικτικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα.

Απόσπασμα 1

....Φαντάζομαι πως τα παιδάκια δεν θα τους έβλεπαν σαν δασκάλους, θα τους έβλεπαν πιο πολύ σαν άτομα που... σαν εμπυχωτές, σαν άτομα που τους διασκεδάζουνε. Και αυτό γιατί έχουν συνηθίσει το γυναικείο πρότυπο στο σχολείο. -Ίσως από μόνο του το θέμα της βρεφονηπιοκόμου είναι γυναικείο επάγγελμα...

(συνέντευξη 1, γυναίκα παιδαγωγός)

Απόσπασμα 2

...νομίζω πως δεν ταιριάζει στην φύση του άνδρα να είναι τόσες ώρες με μικρά παιδάκια. Με μεγαλύτερα παιδιά όπως είναι οι δάσκαλοι και οι καθηγητές που υπάρχει το στοιχείο της γνώσης και της εκμάθησης, το θεωρώ πιο συμβατό. Τόσο μικρά παιδιά ένας άνδρας να ασχολείται είναι λίγο πιο ασύνηθες. Δεν έχει την υπομονή ή αυτό το στοιχείο της τρυφερότητας και της τσαχπινιάς όσο μια γυναίκα παιδαγωγός...

(συνέντευξη 7, γυναίκα παιδαγωγός)

Απόσπασμα 3

...Σε γενικές γραμμές ο άνδρας δεν το έχει όσο αναφορά, όπως μπορούμε όλοι να το καταλάβουμε... οπότε στα εικαστικά, στις κατασκευές, στην φαντασία, στην δημιουργικότητα δεν θα έχει απόδοση...

(συνέντευξη 5, γυναίκα παιδαγωγός)

Η πρόκληση ως προς τα στερεότυπα αφορά την υπόθεση ότι η εργασία που σχετίζεται με τη φροντίδα των παιδιών πρέπει να διαμορφώνεται με βάση τις μεθόδους ενασχόλησης και φροντίδας των γυναικών: για αυτό το λόγο οι άνδρες εργαζόμενοι πρέπει να είναι «σαν» τις γυναίκες εργαζόμενες. Μελέτες ωστόσο υποστηρίζουν ότι οι άνδρες ορίζουν την ενασχόληση με τα παιδιά με διαφορετικό τρόπο. Για παράδειγμα προτιμούν περισσότερο τους εξωτερικούς χώρους (Nilsen & Manum, 1998) και το παιχνίδι που ενέχει σωματική επαφή και την ανάληψη κάποιου ρίσκου (Lammi-Taskula, 1998). Το ζήτημα των στερεοτύπων γύρω από τους ρόλους του φύλου κινείται πια πέρα από τους παραδοσιακούς ανδρικούς/θηλυκούς ρόλους και αφορά στην παραγωγή ενός ορισμού της φροντίδας των μικρών παιδιών (Cameron, Moss & Owen, 1999). Μελέτες φοιτητών και προσωπικού δείχνουν ότι το κύριο κίνητρο και για τις γυναίκες και για τους άνδρες (όσον αφορά στο να εργάζονται στην παιδική μέριμνα) είναι η απόλαυση να δουλεύουν με παιδιά (Cameron, Moss & Owen, 1999). Άλλες μελέτες αναφέρουν ότι οι άνδρες είναι περισσότερο πιθανό από ότι οι γυναίκες να ανακαλύψουν ότι τους αρέσει να δουλεύουν με τα παιδιά «τυχαία» και το ότι η επιδίωξη ενός παιδαγωγικού πτυχίου δεν ήταν απαραίτητα η πρώτη επαγγελματική τους επιλογή (Cameron et al., 1999).

ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην Ελλάδα όπως και σε άλλες χώρες, το πλαίσιο της προσχολικής ηλικίας συνεχίζει να μεταδίδει στερεότυπα φύλου τη στιγμή που η παρουσία ανδρών στις δομές που αφορούν στην προσχολική ηλικία αποτελεί μια από τις προϋποθέσεις για τη συζήτηση της ισότητας των φύλων (Cameron, Moss & Owen, 1999). Η παρούσα μελέτη μέσα από τη διερεύνηση προσωπικών αντιλήψεων και απόψεων παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας αναδεικνύει τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για το ρόλο του άνδρα βρεφονηπιοκόμου καθώς και τα πιθανά εμπόδια που μπορεί να δυσκολεύουν τους άνδρες παιδαγωγούς να συμμετέχουν σε μεγαλύτερο βαθμό στην προσχολική εκπαίδευση. Η απουσία του ανδρικού φύλου στο συγκεκριμένο επάγγελμα συμβάλλει στην θεμελίωση έμφυλων κοινωνικών ρόλων παγιώνοντας την άποψη πως το επάγγελμα του/της βρεφονηπιοκόμου είναι κατά κύριο λόγο γυναικείο (Jones, 2009).

Οι κύριες θεματικές που αναδείχθηκαν είναι οι εξής: 1) Παράταιρη η παρουσία των ανδρών, 2) Πατρικά πρότυπα στον παιδικό σταθμό και 3) γυναικεία υπόθεση η φροντίδα των μικρών παιδιών. Ως προς την πρώτη θεματική (Παράταιρη η παρουσία των ανδρών) διαφαίνεται ότι οι άνδρες παιδαγωγοί είναι πιθανό να αποφεύγουν καταστάσεις φροντίδας ή οποίες όμως ακριβώς επειδή στο πλαίσιο αυτό θεωρούνται απαραίτητες μπορεί να δημιουργήσουν μια σύγκρουση ως προς τον τρόπο που βλέπουν τους εαυτούς τους ως επαγγελματίες. Συνέπεια των παραπάνω μπορεί να είναι η μη ανταπόκριση στις προσδοκίες μιας γυναίκας συναδέλφου η οποία μπορεί να μην αντιλαμβάνεται τέτοιου είδους ανησυχίες. Πιθανώς οι άνδρες βρεφονηπιοκόμοι να τοποθετούνται απέναντι σε αυτές τις καταστάσεις αποφεύγοντας «επικίνδυνες στιγμές» ή επιτρέποντας στις γυναίκες συναδέλφους να τους υποκαταστήσουν σε ορισμένες δραστηριότητες κάτι που μπορεί να υπονομεύει περαιτέρω τον επαγγελματισμό τους. Κάτι τέτοιο επίσης ενδεχομένως να αυξάνει την απόσταση και την μη οικειότητα από τα παιδιά σε ένα πλαίσιο όπου η φυσική εγγύτητα είναι απαραίτητη. Αυτό επισημαίνουν και οι Munk, Larsen και Leander (2013), διευκρινίζοντας ότι οι άνδρες κινδυνεύουν να μην είναι τόσο επαγγελματίες όσο οι γυναίκες συνάδελφοι τους εξαιτίας

τέτοιων φόβων (για παράδειγμα σεξουαλικής παρενόχλησης). Όπως περιγράφουν οι Owen και Gillentine (2011) η εμπιστοσύνη των γονέων, των παιδιών, των συναδέλφων και της διοίκησης στο χώρο εργασίας περιγράφεται ως σημαντική για την ικανότητά τους να παρέχουν φροντίδα και να έχουν σωματική επαφή με τα παιδιά χωρίς να φοβούνται οποιαδήποτε κατηγορία. Η ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στη φροντίδα, τα παιδιά και τις γυναίκες στη προσχολική εκπαίδευση έχει ως συνέπεια τη δυσκολία συνδυασμού της ταυτότητας των παιδαγωγών με την αρρενωπότητα από ό,τι με τη θηλυκότητα (Hedlin & Aberg, 2013). Η παρουσία των ανδρών στην προσχολική εκπαίδευση συνοδεύεται επομένως από αντιλήψεις που τονίζουν την προβληματική θέση των ανδρών στο χώρο αυτό.

Διαφορετικοί, επίσης, παράγοντες μπορεί να επηρεάσουν την έμφυλη συμπεριφορά σε ένα επάγγελμα, κάτι που σημαίνει ότι μπορεί άνδρες και γυναίκες να έχουν διαφορετικές εμπειρίες απασχόλησης. Για παράδειγμα, οι άνδρες εργαζόμενοι μπορεί να αναμένουν υψηλότερους μισθούς (από ότι περιμένουν οι γυναίκες) ή είναι πιο φιλόδοξοι από τις γυναίκες, επειδή πρόκειται για περισσότερη στερεοτυπικές ανδρικές προσδοκίες απασχόλησης και σταδιοδρομίας (Cameron, 2001). Η βιβλιογραφία που αφορά άνδρες σε μη παραδοσιακά ανδρικά επαγγέλματα περιορίζεται είτε σε μικρής κλίμακας ποιοτικές μελέτες με συνεντεύξεις (όπως η συγκεκριμένη) είτε αφορά δευτερογενή ανάλυση εθνικών στατιστικών. Παρά τους περιορισμούς αυτούς, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η μετακίνηση των ανδρών σε γυναικεία επαγγέλματα μπορεί να αιτιολογηθεί καθώς φαίνεται να προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες για αναρρίχηση στην ιεραρχία, κάτι που σημαίνει μισθολογική αναβάθμιση και αλλαγή καθηκόντων. Οι παράγοντες αυτοί παρέχουν στους άνδρες περισσότερες ευκαιρίες από ότι έχουν οι γυναίκες οι οποίες εισέρχονται σε ανδρικά επαγγέλματα και οι οποίες (σε αντίθεση με τους άνδρες) συχνά φαίνεται να δέχονται παρενόχληση και υποτιμητικά σχόλια (Williams 1995).

Η δεύτερη θεματική (πατρικά πρότυπα στον παιδικό σταθμό) αναδεικνύει το γεγονός ότι οι στερεοτυπικές αντιλήψεις είναι τόσο ριζωμένες στην επαγγελματική ταυτότητα των επαγγελματιών που ασχολούνται με τα μικρά παιδιά, ώστε να θεωρούν τον επαγγελματικό τους ρόλο ως προέκταση του γονεϊκού ρόλου. Θα πρέπει, επίσης, να επισημάνουμε ότι το ανδρικό προσωπικό δεν ανταποκρίνεται πάντα στις στερεοτυπικές αντιλήψεις για το τι σημαίνει πραγματικός άνδρας (Dalli, 2006). Μπορεί οι άνδρες εργαζόμενοι να μην ενδιαφέρονται για το ποδόσφαιρο, να απεχθάνονται τα εργαλεία, να έχουν «δύο αριστερά χέρια» στις χειρωνακτικές δραστηριότητες. Ίσως και να μη θέλουν να μεταφέρουν στον χώρο τις «εργασίες που λέγονται ανδρικές». Δεν είναι απαραίτητο τα αγόρια να έχουν πρότυπα που επιδεικνύουν παραδοσιακή ανδρική συμπεριφορά. Η πρόθεση είναι, αντίθετα, να συνδυαστεί το θέμα της ισορροπίας των φύλων μεταξύ του προσωπικού της προσχολικής αγωγής με μια παιδαγωγική προσέγγιση ευαίσθητη στο φύλο (Dalli, 2006).

Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι οι άνδρες που εργάστηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα στην προσχολική αγωγή ασκούσαν το επάγγελμά τους με τον τρόπο που θεωρούσαν ότι ταιριάζει καλύτερα στις ανάγκες των παιδιών, αντί να αφήνουν τους εαυτούς τους να περιοριστούν από στερεότυπα. Και αυτό παρά τους προσωπικούς κινδύνους (για τις προθέσεις ή τον ανδρισμό τους) αφού η φυσική εγγύτητα προς τα παιδιά αποτελεί κεντρικό τμήμα των επαγγελματικών τους καθηκόντων (Brody, 2015). Δεδομένου ότι οι άνδρες είναι μια σαφής μειοψηφία τα ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν ότι είναι ανάγκη να δημιουργηθεί μια «φιλική προς τους άνδρες κουλτούρα» στην προσχολική εκπαίδευση και ότι αυτές οι καταστάσεις χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή από όλους τους εμπλεκόμενους (Peeters, Rohrmann & Emilsen, 2015).

Ως προς το τρίτο θέμα (Γυναικεία υπόθεση η φροντίδα των μικρών παιδιών) και σε αντιστοιχία με ευρήματα άλλων ερευνών σημαντικοί παράγοντες που δυσχεραίνουν τη συμμετοχή ανδρών παιδαγωγών στην προσχολική εκπαίδευση και διαπιστώνονται και μέσα από τις συνεντεύξεις της παρούσας έρευνας είναι κυρίως τα στερεότυπα που παγιώνουν

έμφυλους ρόλους και κοινωνικές αντιλήψεις όπως ότι η ανατροφή και η εκπαίδευση των παιδιών και ειδικότερα των νηπίων αφορούν το γυναικείο φύλο, ότι οι δεξιότητες φροντίδας αφορούν αποκλειστικά, επίσης, το γυναικείο φύλο και είτε μπορεί να προκαλέσουν άγχος στους άνδρες είτε απλώς δεν τους αφορούν (πρβλ. Børve 2016, Beyazkurk & Anilak, 2008). Η φροντίδα του μωρού ή του νηπίου, η αλλαγή πάνας, η φροντίδα της υγείας του παιδιού, η έκφραση των συναισθημάτων έχουν φύλο ή τουλάχιστον είναι περισσότερο αναμενόμενες και «ευπρόσδεκτες» από μια γυναίκα παιδαγωγό ενώ επικρατούν αντιλήψεις που τονίζουν ότι η φροντίδα των παιδιών δεν είναι δραστηριότητα για άνδρες. Η φροντίδα, επομένως, συνδέεται με τη θηλυκότητα. Αυτή η ιδέα έχει ένα ιστορικό παρελθόν το οποίο αναγνωρίζει στις γυναίκες την εγγενή ικανότητα να φροντίζουν τα παιδιά (Hedlin & Aberg, 2012). Οι Cameron και Moss (1988) υποστηρίζουν ότι η εργασία φροντίδας είναι έμφυλη, όχι γιατί το δυναμικό είναι σχεδόν πάντα γυναίκες, αλλά γιατί έτσι την αντιλαμβανόμαστε (Cameron & Moss στο Baginhol & Cross, 2006). Ο Broman (2006) περιγράφει ως βασικό πρόβλημα της προσχολικής εκπαίδευσης τη σύνδεσή της με τη μητρότητα και τις γυναικείες ιδιότητες (Broman, 2006 στο Hedlin and Aberg, 2012) η οποία εμποδίζει το να θεωρηθεί η προσχολική εκπαίδευση εργασία με συγκεκριμένα επαγγελματικά προσόντα (Hedlin and Aberg, 2012). Οι άνδρες ενδεχομένως δεν επιλέγουν επαγγέλματα εκπαίδευσης μικρών παιδιών, διότι η στοργή και η φροντίδα των παιδιών αναγνωρίζονται ως γυναικεία χαρακτηριστικά (Martin & Luth, 2000:324).

Επιπλέον είναι πολύ πιθανό σε αυτές τις περιπτώσεις τα παιδιά να λαμβάνουν ένα διαφορούμενο μήνυμα για το ποιος/α πρέπει να τα πλησιάζει, καθώς και για τις διαφορετικές συμπεριφορές και σωματικές αλληλεπιδράσεις που αναμένουν από τους άνδρες και από τις γυναίκες (Cushman, 2005:237), δίνοντας τελικά ένα «φυσικό» προβάδισμα στη γυναίκες, οι οποίες θεωρείται «φυσικό» να επιτελούν σωματικές σχέσεις εγγύτητας με τα παιδιά (Sargent, 2004:178-181). Διαπιστώνεται, πως είναι δύσκολο να τεθεί η συζήτηση της αντίληψης της φροντίδας των μικρών παιδιών εκτός ενός πλαισίου που σχετίζεται με τη μητρική φροντίδα, υποκατάστατο της οποίας αποτελεί η γυναίκα παιδαγωγός στην προσχολική αγωγή. Η συζήτηση ωστόσο της φροντίδας υπό αυτό το πλαίσιο και πρότυπο, το οποίο συχνά ενισχύεται από το εκπαιδευτικό περιβάλλον (Cameron et al., 1999), έχει αρνητικές συνδηλώσεις για πολλούς άνδρες που εργάζονται στη φροντίδα μικρών παιδιών. Παράλληλα από τη στιγμή που οι «υπηρεσίες» που αφορούν τη φροντίδα μικρών παιδιών παρουσιάζονται ως αποκλειστικά γυναικείες, εμποδίζουν και την ουσιαστικότερη συμμετοχή και των πατέρων σε αυτού του τύπου τις συμπεριφορές.

Σύμφωνα με τον Dalli (2006) αν δοθεί μια διαφορετική νοηματοδότηση στην παροχή φροντίδας, δεν θα θεωρείται πλέον έμφυτο χαρακτηριστικό των γυναικών, αλλά ένα σύνολο δεξιοτήτων το οποίο μπορεί κάποιος/α να «κατακτήσει». Αυτό θα επέτρεπε για παράδειγμα να δοθεί ένα χρήσιμο πλαίσιο για την έκφραση συναισθημάτων και σωματικών επαφών από γυναίκες και άνδρες παιδαγωγούς. Με αυτό τον τρόπο συμπεριφορές αναγκαίες για την φροντίδα και την εκπαίδευση των νηπίων, όπως για παράδειγμα η σωματική επαφή δεν θα βιώνονται ως στοργικές, ευχάριστες και αποδεκτές αν προέρχονται από μια γυναίκα και ύποπτες αν προέρχονται από έναν άνδρα.

Οι μεικτές ομάδες γυναικών και ανδρών παιδαγωγών στην προσχολική εκπαίδευση μπορούν να προσφέρουν την ευκαιρία να αυξηθεί η ποικιλία στην εκπαίδευση των παιδιών, με την προϋπόθεση ότι επιθυμούν να επανεξετάσουν τη στάση τους σε ζητήματα φύλου και στερεοτυπικής συμπεριφοράς Dalli (2006). Είναι, συνεπώς, ουσιαστικό οι υπηρεσίες για την προσχολική ηλικία να μη μεταδίδουν, έμμεσα ή άμεσα, την ιδέα ότι η συμμετοχή των ανδρών στην φροντίδα των παιδιών δεν είναι σημαντική, καθώς, η ανασφάλεια, η έλλειψη εμπιστοσύνης, η επιφυλακτικότητα των ανδρών μπορούν να εξαλειφθούν με την αύξηση τους στο χώρο της προσχολικής αγωγής.

Θα πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι ο πατέρας είναι εξίσου ικανός με τη μητέρα να δημιουργήσει δεσμό με το παιδί, ενώ οι δεξιότητες φροντίδας μικρών παιδιών δεν έχουν πλέον φύλο: το σημαντικό για το παιδί είναι οι φροντίδες για αυτό να αναλαμβάνονται. Οι ομοφυλόφιλοι γονείς είναι ένα παράδειγμα. Επίσης, μελέτες για τους ρόλους του πατέρα στο περιβάλλον της πρώτης παιδικής ηλικίας (Nordberg, 2002) δείχνουν ότι αυτές οι θέσεις κάνουν πράξη τις πιο δημοκρατικές και ισότιμες μορφές σχέσεων ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, σε γονείς και παιδιά.

Η έμφαση (στην συγκεκριμένη έρευνα) στον ρόλο του άνδρα βρεφονηπιοκόμου σίγουρα δε σημαίνει ότι ξεχνάμε τη συμπληρωματικότητα των δύο φύλων. Στόχος είναι να συνειδητοποιηθεί ότι ο άνδρας παιδαγωγός μπορεί να προσφέρει σε αγόρια και κορίτσια, πατέρες και μητέρες, άνδρες και γυναίκες, ένα ευρύ φάσμα δυνατοτήτων και ευκαιριών που δεν θα έπρεπε να στερηθούν. Μελέτες οι οποίες συγκεντρώνουν απόψεις παιδιών και παιδαγωγών από νηπιαγωγεία, δείχνουν ότι στερεοτυπικές ιδέες για τον κοινωνικό ρόλο ανδρών, γυναικών, κοριτσιών και αγοριών είναι εμφανέστατες στην προσχολική εκπαίδευση (Cardona, 2012). Παρά ταύτα, ένας μεγάλος αριθμός εκπαιδευτικών δεν ξέρει πώς να παρέμβει σε τέτοιες καταστάσεις και προτιμά να τις αγνοεί (Cardona, 2012). Στην ευαισθητοποίηση αυτών των εκπαιδευτικών και στην ανάδειξη θεμάτων που αφορούν το φύλο και την επίδραση τους στο χώρο της προσχολικής αγωγής έρχεται να συμβάλλει η παρούσα μελέτη.

Συμπερασματικά, αν θέλουμε να προετοιμάσουμε αγόρια και κορίτσια να μοιράζονται μελλοντικά τους ρόλους φροντίδας και εκπαίδευσης, είναι χρήσιμο να ασχοληθούμε και με τη συμμετοχή των ανδρών παιδαγωγών στην προσχολική εκπαίδευση, αλλά και να δώσουμε προτεραιότητα στην ανάγκη οι εμπειρίες των παιδιών να μην εμπεριέχουν διαφοροποιήσεις των ρόλων των φύλων (Cardona, 2012).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Anliak, Sakire, & Derya Beyazkurk (2008). Career Perspectives of Male Students in Early Childhood Education. *Educational Studies*, 34 (4), 309–317.
- Akman, B., Taskin, N., Ozden, Z., Okyay, O., & Cortu, F. (2014). Parents' views on the appointment of male teachers in Turkish pre-schools. *Education as Change*, 18 (1), 21-32.
- Allan, J. (1993). *Male elementary teachers: experiences and perspectives*. In Williams, C. (ed.) Doing “women’s work”: Men in non-traditional occupations. (pp. 113–127). Newbury Park, CA: Sage.
- Bagilhole, B., & Cross, S.(2006). It never struck me as Female: Investigating Men's Entry into Female-dominated Occupations. *Journal of Gender Studies*,15(1), 35-38.
- Βάμβουκας, Μ. (2007). *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Banister, P. (2011). *Qualitative methods in psychology: A research guide*. Maidenhead: Mc Graw-Hill Education (UK).
- Bennett, J. (2008). *Early Childhood Services in the OECD countries: Review of the literature and Current Policy in the Early Childhood Field*. OECD
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.
- Beyazkurk, D. S., & Anilak, S. (2008). Career perspectives of male students in early childhood education. *Educational Studies*, 34 (4), 309-317.
- Børve, H. E. (2016). Men in kindergartens: work culture and gender. *Early Child Development and Care*, March, 1-12.
- Bryman, A (2008). *Social Research Methods*. New York: Oxford University Press.
- Bullough, R. V. (2015). Differences? Similarities? Male teacher, female teacher: An instrumental case study of teaching in a Head Start classroom. *Teaching and Teacher Education*, 47, 13-21.
- Cameron, C., Moss, P., & Owen, C. (1999). *Men in the Nursery: Gender and Caring Work*. London: Paul Chapman Publishing.

- Cameron, C. (2001). Promise or Problem? A Review of the Literature on Males Working in Childhood Services. *Gender, Work and Organization*, 8 (4), 430-453.
- Cardona, M. J. (2012). Φύλο και πολιτισμική πολυμορφία: μια τεράστια πρόκληση για τα νηπιαγωγεία. *Παιδιά στην Ευρώπη*. Retrieved June 8, 2017 from https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ECD264/Παιδιά_στην_Ευρώπη_τεύχη_22-24/Cie_23_GR_cover_3°_bozza.pdf
- Cohen, L, Manion, L., & Morrison, K. (2000). *Research Methods in Education* (6th ed). London: Routledge Publishers.
- Collier, R. (1995) *Masculinity, Law and the Family*. London: Routledge Publishers.
- Cunningham, B., & Watson, L. W. (2002). Recruiting male teachers. *Young children.*, 10-15.
- Cushman, P. (2008). So What Exactly Do You Want? What Principals Mean When They Say ‘Male Role Model’. *Gender and Education*, 20 (2), 123–136.
- Dalli, C. (2006). Re-visioning love and care in early childhood: Constructing the future of our profession. *New Zealand Journal of Infant and Toddler Education*, 8(1), 5-11.
- Elliott, R., Fischer, C. T., & Rennie, D. L. (1999). Evolving guidelines for publication of qualitative research studies in psychology and related fields. *British Journal of Clinical Psychology*, 38, 215-229.
- Elicker, J. (2002). More Men in Early Childhood Education? Why? *YC Young Children*, 57 (6), 50-54.
- Franzosi, R. (2004). Content Analysis. In M. Hardy & A. Bryman (eds.), *The Handbook of Data Analysis* (pp. 547-565). London: Sage.
- Harris, K. & Barnes, S. (2009). Male teacher, female teacher: exploring children’s perspectives of teachers’ roles in kindergartens. *Early child development and care*, (2), 167-181.
- Hedlin, M., & Aberg, M. (2013). The call for more male preschool teachers: echoed and questioned by Swedish student teachers. *Early Child Development and Care*, 183(1), 149-162.
- Τσαρη, Φ., & Πούρκος, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας. Εφαρμογές στη Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*. Ελληνικά ακαδημαϊκά ηλεκτρονικά.
- Jensen, J. J. (1996) *Men as Workers in Childcare Services*. Brussels: European Commission Network on Childcare.
- Jones, J. (2009). Men in early childhood education. *Teachers’ work*. (6), 28-34. New Zealand.
- Κανταρτζή, Ε., & Ανθόπουλος, Α. (2006). Η συμμετοχή των δυο φύλων στη στελέχωση της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 11, 5-19.
- Munk, K. P., Larsen, P. LI., Leander, E-M. B., & Sørensen, K. (2013). Fear of child sex abuse: Consequences for childcare personnel in Denmark. *Nordic Psychology (Online)*, 65(1), 19-32. <https://doi.org/10.1080/19012276.2013.796081>
- Lammi-Taskula, J. (1998). Men in Female Dominated Occupations in Finland. In C. Owen, C. Cameron & P. Moss (eds) *Men as Workers in Services for Young Children: Issues of a Mixed Gender Workforce*, (pp 43 – 49). Bedford Way Papers, Institute of Education, University of London.
- Martin, D., & Luth, F. (2000). Where are the men? The scarcity of males in early childhood classrooms. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 2000, 321-330.
- Martino, W., & Frank, B. (2006). The tyranny of surveillance: male teachers and the policing of masculinities in single-sex schools. *Gender and Education*, 18(1), 17-33.
- McBride, B.A., & Lin, H. (1996). Parental involvement in prekindergarten at-risk programs: Multiple perspectives. *Journal of Education for Students Placed at Risk*, 1(4), 349–372.
- Mishler, E. G. (1996). *Συνέντευξη έρευνας*. (N. Ρώντα, Μεταφ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Nilsen, T., & Manum, L. (1998). Masculine care: the nursery school as a man's workplace. In Owen, C., Cameron, C. & Moss, P. (eds) *Men as Workers in Services for Young Children: Issues of a Mixed Gender Workforce*. London: Institute of Education, University of London.
- Nordberg, M. (2002). Constructing masculinity in women's worlds: Men working as pre-school teachers and hairdressers. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 10 (1), 26-37.
- O'Hagan, K., & Dillenburg, K. (1995). *The Abuse of Women within Welfare Work*. Buckingham: Open University Press.
- Owen, P.M., & Gillentine, J. (2011). Please touch the children: appropriate touch in the primary classroom, *Early Childhood Development and Care*, 181 (1), 857-868.

- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage
- Parkin, J. (1997) *Men who know their place*. Times Educational Supplement, 31 January, Early Years Extra.
- Peeters, J. (2007). Including men in early childhood education: insights from the European experience. *Early childhood education*. (10), 15-24. New Zealand.
- Potter, J., & Wetherell, M. (2007). *Λόγος και κοινωνική ψυχολογία: Πέρα από τις στάσεις και τη συμπεριφορά*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Rentzou, K. (2011). Greek parents' perceptions of male early childhood educators. *Early Years*, 31(2), 35–147.
- Rentzou, K., & Ziganitidou, K. (2009). Greek male early childhood educators: Self and societal perceptions towards their chosen profession. *Early Years*, 29(3), 271–279.
- Ritchie, J., Lewis, J., & Elam, G. (2003). Designing and selecting samples. In J. Ritchie & J. Lewis (eds.), *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers* (pp. 77-108). London: Sage
- Rodriguez, E. (1997). What does gender have to do with it? *Male teachers in early childhood education*. ERIC Document No 415979.
- Sakellariou, M., & Rentzou, K. (2007). Male early childhood educators: The element missing from preschool settings – A pilot study. *The International Journal of Learning*, 14(1), 41–50
- Sargent, P. (2004). Between a rock and a hard place: Men caught in the gender bind of Early Childhood education. *The Journal of Men's Studies*, 12(3), 173–192.
- Smedley, S. (2007). Learning to be a primary school teacher: reading one man's story. *Gender and education*, 19 (3), 369-385.
- Szwed, C. (2010). Gender balance in primary initial teacher education: some current perspectives. *Journal of education for teaching*, 36, 303-317.
- Simpson, R. (2004). Masculinity at work: the experiences of men in female dominated occupations. *Work, employment and society*, 18, 349-368.
- Vandenbroeck, M., & Peeters, J. (2008). Gender and professionalism: a critical analysis of overt and covert curricula, *Early Child Development and Care*, 178(7-8), 703-715.
- Walshe, D. (2012). Men in Childcare in Ireland. *ChildLinks - Men in Early Childhood Care and Education* (1), 2-6.
- Warin, J., & Gannerud, E. (2014). Gender, teaching and care: a comparative global conversation. *Gender and education*, 26, 193-199.
- Willett, J. (2008). 'A Father's Touch': Negotiating Masculinity and Sexual Subjectivity in Child Care. *Sexuality & Culture*, 12(4), 275–290.
- Williams, C. (1995). *Still a Man's World: Men Who Do Women's Work*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Williams, F. (1998). Troubled discourses in social policy discourses: fatherhood. In J. Popay, J. Hearn and J. Edwards (eds) *Men, Gender Divisions and Welfare*. London: Routledge.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Κύριες θεματικές	Υπο-θέματα
1) Παράταιρη η παρουσία των ανδρών	-
2) Πατρικά πρότυπα στον παιδικό σταθμό	A) Ταύτιση των δύο ρόλων (πατέρα-βρεφονηπιοκόμου) B) Αύξηση της απασχόλησης των ανδρών στο χώρο της προσχολικής αγωγής Γ) Άνδρες βρεφονηπιοκόμοι ως πρότυπα ταύτισης
3) Γυναικεία υπόθεση η φροντίδα των μικρών παιδιών	A) Αποκλειστικά γυναικείες οι υπηρεσίες φροντίδας μικρών παιδιών B) Φυσιολογική (εγγενής του χαρακτήρα) της φροντίδας μικρών παιδιών